

Олександр Ватага

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Павлушенко О. А.

**ВЕРБАЛЬНА ЕКСПЛІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ «РОСІЯ» У
ПОЛІТИЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ДМИТРА ДОНЦОВА**

Анотація. У статті проаналізовано зміст концепту «Росія» в політичній публіцистиці ідеолога українського інтегрального націоналізму, літературного критика, філософа та «духовного батька» Організації українських націоналістів Дмитра Донцова. Застосування методів контент-аналізу та концептуального аналізу виокремлено вербальні експлікації тих смислів, які наповнюють зміст обраного для дослідження концепту в мовомисленні політичного аналітика.

Ключові слова: концепт, політична публіцистика, Дмитро Донцов, Росія, Визвольні Змагання, інтегральний націоналізм.

Abstract. The article analyzes the content of the concept of "Russia" in the political journalism of the ideologue of Ukrainian integral nationalism, literary critic, philosopher and "spiritual father" of the Organization of Ukrainian Nationalists, Dmytro Dontsov. Using the methods of content analysis and conceptual analysis, verbal explanations of those meanings that fill the content of the concept chosen for research in the linguistic thinking of the political analyst are singled out.

Key words: concept, political journalism, Dmytro Dontsov, Russia, integral nationalism.

Актуальність нашого дослідження є безумовною у час розв'язаної Російською Федерацією повномасштабної війни, у якій український народ виборює права на незалежність, на самостійний вибір і на, без перебільшення, саму перспективу свого існування. Розкривши зміст концепту «Росія», ми осягнемо основи політичної ідеї сусідньої держави, зможемо виокремити її методи й шляхи нав'язування політичної волі населенню загарбаних територій, зрозуміємо природу російського народу, визначимо модель його поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вітчизняних мовознавців, що брали за предмет розвідок концептуальну сферу політичного дискурсу, дає підстави відзначити, зокрема, авторів О. Богомолу, С. Дроздову, Т. Нікішину, Г. Яворську та ін. Натомість

дослідження публіцистичної спадщини Дмитра Донцова переважно належать до царин історії, політології, філософії. Найпомітнішими серед них є розвідки Михайла Чугуєнка [4], Олега Багана [1], Сергія Квіта [2], Галини Сварник [3]. Проте нам невідомі дослідження у площині лінгвістики, зосереджені на вивченні текстів політичної публіцистики авторства Д. Донцова.

Мета пропонованої розвідки – здійснивши лінгвістичний аналіз політичних статей Д. Донцова, виявити ті смисли, які визначають зміст виокремленого концепту в мовомисленні обраного представника і найяскравішого виразника ідей українського національно-визвольного руху 20 років ХХ століття; оцінити синтагматичні відношення, у які вступає лексема «Росія» (за наявності в опрацьованих текстах – і її повні чи контекстуальні синоніми).

Об'єктом свого дослідження ми обрали концепт «Росія» в політичній публіцистиці Дмитра Донцова.

Предмет роботи – детальний аналіз вербальних засобів концептуалізації поняття «Росія» у свідомості відомого провідника української ідеї – Д. Донцова.

Основними **методами**, використаними для дослідження, стали контент-аналіз і концептуальний аналіз. На етапі генералізації застосовано описовий метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. У політичних статтях Дмитро Донцов часто вдається до метонімії, вживаючи астіонім *Москва* на позначення *Росії*, а прикметник *московський* замість *російський*. Тож беручи до уваги цей факт, ми вважаємо, що концепт «Росія» має в мовомисленні публіциста дві титульних назви: *Москва* і *Росія*.

Серед вербальних експлікаторів аналізованого мовно-ментального конструкту помітними є концептуальні метафори із сферою-джерелом фауна, що відображають хижацьку сутність Росії. До таких належить перифраз з орнітологічним номеном: «*Орел, що живиться лише трупом*» (Донцов Дмитро 2011, с. 31), побудований на паралелізмі державної символіки Росії та осмисленні її ролі стерв'ятника на європейському політичному полі. У контексті «порозуміння» між Росією й Україною, до якого схиляють українців російські ліберали, публіцист використовує зооніми *вовк* та *ягня* (Донцов Дмитро 2011, с. 26).

Зауважимо, що, на відміну від російської влади, яка в мовомисленні політичного публіциста асоціюється з хижими птахами

й звірами, російський народ є за природою своєї поведінки вівцями, на що вказує прикладка отара до означуваного іменника народ: *«московський нарід є колективістом par excellence, народом-отарою»* (Донцов Дмитро 2012, с. 140).

Небезпечність як концептуальну ознаку Росії вербалізує перифраз *«вампір континенту»* (Донцов Дмитро 2011, с. 94). Хоча номен *вампір* і не належить до власне українського пандемоніуму, припускаємо, що автор зумисне вжив не національномовний міфонім – *упир*, адже «вампіризм» російського імперіалізму висмоктував кров політичної свободи з різних народів.

Неодноразово Дмитро Донцов вживає для характеристики Росії субстантив *потвора*. Асоціація Російської Імперії з потворою у свідомості Д. Донцова викликана, очевидно, тим, що ця держава була створена з дуже різних, об'єднаних силою зброї, територій і народів, таким собі витвором доктора Франкенштейна в політичному вимірі. Тож для вираження цього змістового компонента концепту «Росія» публіцист використав найбільш доречну характеристичну номінацію.

Ще одним доказом на користь концептуальної ознаки Росії як насильно зшитого утворення у трактуванні Д. Донцова є події 1917 року: *«Внав царат, і части імперії віднали від центру. Найліпший доказ, що вони трималися разом лише фізичною силою, лише фактом сили, а не силою факту»* (Донцов Дмитро 2011, с. 100).

Страх перед завойованими, але нескореними народами штовхав російських самодержців на нищення будь-яких форм їхньої державности. Російська імперія ніколи не готова була сприймати Україну навіть як сателіта, заперечувала найвужчу політичну автономію України. *«Петербург не стерпів би ніякого, хоч лише автономного, державного новотвору на найважливішій шляху своєї експансії – в Києві»* (Донцов Дмитро 2011, с. 99). Тому «скасування гетьманства», «скасування українського війська», «зруйнування Запорозжжя» (Донцов Дмитро 2011, с. 120) стало першими кроками Москви до знищення самостійницьких зачинань на українських теренах. Цій самій меті було підпорядковано адміністрування захоплених територій, поділу їх на губернії, що часто не враховувало етнічних ознак населення загарбаних земель.

Д. Донцов аналізує в історичному вимірі національну політику російської імперії і зауважує, що *«москаль не вмiє асимілювати чужинців і не старається того робити. Його метода є погроми.... Він не стремить утягнути чужинця до своєї громади, ... він має перед сим*

інстинктивний страх. Він воліє його нищити і нівечити. Се є його «національна політика»» (Донцов Дмитро 2012, с.141).

Публіцист наголошує, що Росія шляхом русифікації змінила і наші культурно-ментальні традиції, вона *«знищила в нас стару і високу культуру, а замість неї обдарувала нас своєю – проблематичної вартості, попри сього, вона ще вбила в Україні самостійну політичну думку»* (Донцов Дмитро 2012, с. 125).

На формування концепту «Росія» у свідомості Д. Донцова мало вплив осмислення ним ролі російського лібералізму та його прихильників у вирішенні українського національного питання. За кожної згадки цієї системи ідеологічних поглядів автор політичних статей чітко маркує її як ворожу, представники якої активно долучаються до *«цькування всього українського»*: *«... розглядаючи ставлення до нас російського лібералізму, ми бачили, що воно є різко негативним...»* (Донцов Дмитро 2011, с. 28); *««прихильні» до нас голоси ... тонуть у хорі дикого цькування всього українського, що несеться не лише з чорносотенної, але й ліберальної преси»* (Донцов Дмитро 2011, с. 25); *«Справа ні трохи не зміниться, хоч би хто репрезентував московський капіталізм – дияволи реакції чи ангели лібералізму»* (Донцов Дмитро 2011, с. 55).

Як ми переконуємося з історії від часів, коли Дмитро Донцов писав ці слова, і до сьогодення, суголосся українських і російських лібералів було чи не основним чинником поразок українства як у культурній царині, так як і в політичній. Українські ліберали запевнювали у можливості легкого вирішення стосунків з імперським, а пізніше більшовицьким режимами Росії, а ліберали російські облудно демонстрували свою лояльність до української нації, але лише поверхово, позаяк, як зауважував Д. Донцов, не бажали і чути про наше самовизначення – політичне й національне.

У концептуалізації Росії як реалії політичної дійсності свого часу Д. Донцов не обходить увагою економічні відносини українського краю з російською владою, яка видає їх як певну природну парадигму, приймаючи ці терени як невід'ємну частину імперії. Об'єктивно оцінюючи природу цих відносин, Д. Донцов наголошує, що українські землі – це територія, *«соками якої годується російська промисловість і державний бюджет, на якій знаходять свій хліб десятки тисяч російських урядників...»*, очевидним стає, чому *«перспективи, які відкриває український рух перед Росією, наповнюють панічним страхом кожного російського буржуа»* (Донцов Дмитро 2011, с. 27).

Імперія не спроможна «*випустити з-під свого контролю колосальну територію з кількадесятмільйонною людністю, поїданню якої Росія завдячує своє великодержавне становище*» (Там само).

Також можемо стверджувати, що поняття «Росія» у світоглядній системі Д. Донцова є антонімічним до поняття «українська нація». Підґрунтям такої концептуальної опозиції є низка історичних, національних, суспільно-політичних і навіть географічних фактів: «*старий національний антагонізм ускладнюється антагонізмом соціальним і політичним*» (Донцов Дмитро 2011, с.36), «*географічно ані Україна не є частиною Росії, ані Росія не є частиною України*» (Донцов Дмитро 2011, с. 97).

Політичний аналітик не схильний відокремлювати російський народ від російської влади у природі їхнього впливу, справедливо вважаючи, що вони «*з ... заїлістю будуть боротися проти краєвої самоуправи на Україні*» (Донцов Дмитро 2011, с. 55-56).

В осмисленні як внутрішньої, так і зовнішньої політики Росії автор статей визначає її як державу, що завжди здійснювала свої наміри без докору сумління та вперто «*промощувала собі ... протягом віків дорогу до незамерзаючих морей*», а ціною цих безоглядних імперських потуг були «*зруйновані держави й поневолені народи*» (Донцов Дмитро 2011, с. 105).

Підступністю і підлістю означає Д. Донцов традиції державної політики Росії упродовж усього її державного буття: «*Метода була протягом соток літ одна і та сама: знищити свого сусіда за помічю його сусіда. Так стерла Росія з карти Європи Україну за помічю Польщі. З Австрією і Прусією поділила вона Польщу*» (Донцов Дмитро 2011, с. 92).

Аналізуючи міжнародну діяльність російського царського уряду, публіцист зауважує, що «*стара міжнародна інтриганка Росія*» (Донцов Дмитро 2011, с.31) «*не упустить щасливої нагоди збройно напасти на свою сусідку*» (Донцов Дмитро 2011, с.32). На думку політичного аналітика, у своїх прагненнях Росія стає «*загрозою не лише європейського, але й світового миру*» (Донцов Дмитро 2011, с.34).

У своїх статтях Росію, яка «*звернена своїми етнографічними умовами й географічними підставами на полудневий схід, а не на захід*» (Донцов Дмитро 2011, с. 97), Д. Донцов протиставляє західноєвропейській цивілізації.

Висновки. Можемо підсумувати, що виокремлений для дослідження концепт «Росія» належить до екзистенційних у національній політичній картині світу українців упродовж століть культурного, ментального й ідеологічного протистояння України й Росії і в умовах російської військової агресії проти української незалежної держави набув особливої значущості. Осмислення суті згаданого концепту не є формальним накопиченням атомізованих знань, а означається глибоким прагматизмом, слугує певною інструкцією з міждержавних і міжетнічних відносин.

У процесі аналізу вербальної експлікації у політичній публіцистиці Д. Донцова досліджуваного концепту виявлено, що **змістове наповнення** конструкту «Росія» визначають такі смислові компоненти: 1) російська імперія є примусовим утворенням, що підтримується силою зброї і синтезоване шляхом об'єднання різних народів, неспоріднених культурно й ментально; 2) влада Росії за своєю імперською природою – хижак, *«вампір континенту»*; 3) російська державна машина використовує для свого живлення багатства українських земель та інтелектуальний потенціал українського народу; 4) особливу небезпеку становлять російські ліберали, які замовчують *«найдикиші вияви україножерної політики уряду»* і ведуть проти українства *«політику Понтія Пілата»*; 5) різні верстви російської суспільності за своїми світоглядними традиціями виступають культуртрегерами інтересів російського імперіалізму на окупованих територіях; 6) російська держава, *«звернена своїми етнографічними умовами й географічними підставами на полудневий схід»*, виступає антагоністом західноєвропейської цивілізації; 7) Росія здійснює агресивну міжнародну політику без моральної відповідальності за наслідки своєї діяльності; 8) російський уряд підступно й підло реалізує свої імперські плани, розв'язуючи війни між країнами-сусідками.

Проаналізувавши змістове наповнення досліджуваного мово-мисленнєвого конструкту, ми прийшли до висновку, що Росія як реалія політичної дійсності початку ХХ ст. у свідомості Дмитра Донцова експлікується в образі підступного ворога, що скомпонований зі стягнутих силою територій та становить оксюморонічне поєднання народу-отари та кровожерливої, мілітарної влади. Концепт «Росія» становить концептуальну опозицію до концепту «українська нація», а ядром суперечності є чинний тоді та тяглий досі конфлікт, підґрунтям

якого є низка історичних, національних, суспільно-політичних, культурних, ментальних, релігійних і географічних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган О. Джерела світоглядного націоналізму Дмитра Донцова. Передмова. *Донцов Дмитро. Вибрані твори: в 10 т. / Упоряд., післям., комент. О. Баган. Т.1: Політична аналітика (1912–1918 рр.)* / Передмова О. Баган. Дрогобич-Львів: ВФ “Відродження”, 2011. 326 с.
2. Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет [вид. друге, виправлене і доповнене]. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 193 с.
3. Сварник Г. До ідейної біографії Дмитра Донцова. *Українські проблеми*. 1997. № 1. С.146.
4. Чугуєнко М. Формування та розвиток ідеології Дмитра Донцова. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. 09.00.12 – українознавство. Харків: Харківський державний університет, 1998. 12 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Донцов Дмитро. Вибрані твори: в 10 т. / Упоряд., післям., комент. О. Баган. Т. 1: Політична аналітика (1912–1918 рр.) / Передмова О. Баган. Дрогобич-Львів: ВФ “Відродження”, 2011. 326 с.
2. Донцов Дмитро. Вибрані твори: в 10 т. / Упоряд., післям., комент. О. Баган. Т. 2: Культурологічна та історіософська есеїстика (1911 – 1939 рр.). Дрогобич-Львів: ВФ «Відродження», 2012. 365 с.
3. Донцов Д. Рік 1918. Київ. Київ: Темпора, 2002.
4. Закопанець Дм. [Донцов Д.] 1906 рік у Києві // Наш голос. 1911. Ч. 6-8. С. 367-372.
5. Закопанець Д. [Донцов Д.] Російська революція і український національний проблем // Наш голос. 1911. Ч.1. С. 75-84
6. Закопанець Д. [Донцов Д.] Новий революційний фактор і соціал-демократія // Наш голос. 1910. Ч.2. С. 11-18